

Πρακτικές οδηγίες για την παιδαγωγική υποστήριξη παιδιών με σύνδρομο Down 1.

Περίληψη.

Τα παιδιά με σύνδρομο Down μπορούν και ενδείκνυται να ενσωματώνονται στο γενικό σχολείο σύμφωνα με έρευνα της Sue Buckley. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ουσιαστική ένταξη αυτών των παιδιών είναι η ύπαρξη υποστηρικτικής βοήθειας, καθώς και ο σχεδιασμός ειδικού αναλυτικού προγράμματος που θα λαμβάνει υπόψη τόσο τα ατομικά χαρακτηριστικά όσο και τις μαθησιακές ιδιαιτερότητες των παιδιών με Down. Το περιβάλλον της τάξης όπου θα εντάξουμε το μαθητή με Down θα πρέπει να είναι ήρεμο, χωρίς δυνατούς θορύβους, με μικρό αριθμό μαθητών. Κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας μας θα λάβουμε υπόψη μας τόσο τα οργανικά προβλήματα, όσο και την περιορισμένη βραχύχρονη μνήμη καθώς και τις δυσκολίες στη γραφή και την αριθμηση. Στην ανάγνωση μπορούμε να πετύχουμε ικανοποιητικά αποτελέσματα αρκεί να ακολουθήσουμε την κατάλληλη μέθοδο. Το παιδί με Down χρειάζεται εκπαίδευση κινητικότητας καθώς και εκμάθηση κανόνων κοινωνικής συμπεριφοράς. Με υπομονή, επιμονή και ρεαλιστικές προσδοκίες μπορούμε να προσφέρουμε στο παιδί με Down μια εκπαίδευση που θα το οδηγήσει σε ένα ικανοποιητικό βαθμό αυτονομίας και κοινωνικής ενσωμάτωσης.

1 Γενικά

Τα παιδιά με σύνδρομο Down μπορούν και ενδείκνυται να ενσωματωθούν στο γενικό σχολείο με υποστηρικτική βοήθεια. Λόγω της τάσης τους για μίμηση, τα παιδιά αυτά έχουν να ωφεληθούν από τη συναναστροφή τους με τα "φυσιολογικά" παιδιά. Παράλληλα τους δίνεται η ευκαιρία να αναπτύξουν κοινωνικές σχέσεις και να βελτιώσουν τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες.

Το παιδί με Down τα καταφέρνει καλύτερα στο γενικό σχολείο από ό,τι στο ειδικό, σύμφωνα με τις έρευνες της Sue Buckley, η οποία είναι συνταξιούχος καθηγήτρια αναπτυξιακών αναπηριών στο Πανεπιστήμιο Portsmouth, διευθύντρια της έρευνας για την Εκπαιδευτική επιτροπή του συνδρόμου στη Βρετανία και μητέρα μιας ενήλικης με Down. Η έρευνά της άρχισε το 1988 και έχει δείξει ότι τα παιδιά

με το σύνδρομο που παρακολουθούν το γενικό σχολείο προηγούνται κατά 2,5 χρόνια στην ομιλία και κατά 3 χρόνια στο διάβασμα και το γράψιμο από αυτά που φοιτούν στο ειδικό σχολείο. Από το 1988 η Buckley και η ομάδα της άρχισαν να τοποθετούν παιδιά με Down σε κανονικά σχολεία και να προωθούν την ενσωμάτωση. Στην αρχή ο υποστηρικτής ψυχολόγος πληρωνόταν με φιλανθρωπικές κινήσεις. Σήμερα η κίνηση της Εκπαιδευτικής Επιτροπής του Down θεωρείται τόσο πετυχημένη που η Βρετανική κυβέρνηση σχεδιάζει να εκπαιδεύσει άλλους 40.000 υποστηρικτές δασκάλους για αυτό το σκοπό. (Siggins, 2001).

Για να πετύχουμε όμως ουσιαστική ένταξη και όχι απλά τοποθέτηση του μαθητή με Down στη γενική τάξη, πρέπει να ακολουθείται ειδικό αναλυτικό πρόγραμμα που θα λαμβάνει υπόψη τόσο τα ατομικά χαρακτηριστικά, όσο και τις ιδιαίτερες ανάγκες του μαθητή με Down. Στόχος του προγράμματος πρέπει να είναι τόσο η απόκτηση των γνωστικών αντικειμένων όσο και η ανάπτυξη των επιμέρους ικανοτήτων των ίδιων των παιδιών, που αποτελούν την προϋπόθεση για την εκμάθηση της ανάγνωσης, της γραφής, κ.ά. Τέτοιες ικανότητες είναι οι κινητικές, οι αντιληπτικές, οι ψυχογλωσσικές. Απαραίτητη είναι η απόκτηση κοινωνικών μορφών συμπεριφοράς και δεξιοτήτων ημερήσιας διαβίωσης, καθώς και η επαγγελματική εκπαίδευση.

Εκείνο που πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό του προγράμματος είναι όχι μόνο η θεματολογία, αλλά οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται, οι οποίες αποτελούν και το μέσο για την επίτευξη των στόχων. Εάν αποτύχουμε στην απόκτηση ενός γνωστικού αντικειμένου από το παιδί θα πρέπει να ψάξουμε για εναλλακτικές τεχνικές παρουσίασης (Τζουριάδου, 1995).

Συγκεκριμένα στην εκπαίδευση των παιδιών με Down στοχεύουμε:

- α) στην κατάκτηση ικανού αριθμού γνώσεων, δεξιοτήτων, στάσεων που θα μπορούν εύκολα να μεταβιβάζονται και να εφαρμόζονται σε καταστάσεις της καθημερινής πραγματικότητας και σε μελλοντικές καταστάσεις σ' ένα ραγδαία μεταβαλλόμενο περιβάλλον.
- β) στην κατάκτηση της γλώσσας και των αριθμών στα πλαίσια των δυνατοτήτων και των ιδιομορφιών του κάθε παιδιού.
- γ) στην κατανόηση της πραγματικότητας και την ικανότητα για αυτόνομη διαβίωση.
- δ) στην καλλιέργεια δεξιοτήτων επικοινωνίας με ταυτόχρονη προαγωγή της λογικής σκέψης.

ε) στη βαθμιαία κοινωνικοποίηση ώστε να μπορέσουν αυτά τα παιδιά να συμβιώνουν αρμονικά και να αλληλεπιδρούν με τα άτομα του επικοινωνιακού τους περιβάλλοντος. (Σούλης, 2000)

Απαραίτητες προϋποθέσεις για την επίτευξη αυτών των στόχων είναι:

α) Ο σχεδιασμός εξατομικευμένου προγράμματος διδασκαλίας προσαρμοσμένου στις ιδιαίτερες εκπαιδευτικές, ψυχολογικές και κοινωνικές ανάγκες κάθε παιδιού.

β) Η βήμα με βήμα ανάλυση των διδακτικών στόχων (task analysis).

γ) Η παροχή ευκαιριών στους μαθητές να βιώσουν την επιτυχία, η οποία λειτουργεί ως επανατροφοδότηση (feedback).

δ) Οι συχνές επαναλήψεις των ασκήσεων και δραστηριοτήτων.

ε) Ο σεβασμός στους ιδιαίτερους ρυθμούς μάθησης του κάθε παιδιού.

στ) Η ενεργή συμμετοχή του μαθητή στη διαδικασία της μάθησης.

ζ) Η σύνδεση των γνωστικών αντικειμένων με την πραγματική ζωή.

η) Η διδασκαλία της ίδιας δεξιότητας υπό διαφορετικές συνθήκες για να πετύχουμε γενίκευση της γνώσης (generalization)

θ) Η συστηματική χρήση εποπτικών μέσων διδασκαλίας.

Σημαντικό είναι να γνωρίζουμε τις μαθησιακές ιδιαιτερότητες των παιδιών αυτών και να τις λαμβάνουμε υπόψη στην επιλογή των γνωστικών αντικειμένων και στην μέθοδο παρουσίασής τους.

Ας δούμε παρακάτω κάποιες προτάσεις για την παιδαγωγική αντιμετώπιση των δυσκολιών στους διάφορους τομείς ανάπτυξης.

2.Οργανικά προβλήματα

2.1Ακοή

Το περιβάλλον της τάξης που θα εντάξουμε το παιδί με Down θα πρέπει να είναι ήρεμο, χωρίς δυνατούς θορύβους που θα δυσχεραίνουν ακόμα περισσότερο την ήδη μειωμένη ακοή του. Η τάξη θα πρέπει να έχει μικρό αριθμό μαθητών χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα συμπεριφοράς. Ο μαθητής να κάθεται κοντά στο δάσκαλο ώστε να τον ακούει όσο το δυνατόν καλύτερα. Οι οδηγίες που δίνονται από το δάσκαλο να διατυπώνονται αργά, καθαρά και να επιδιώκεται η βλεμματική επαφή. Η ανάρτηση εικόνων στο άμεσο οπτικό πεδίο του μαθητή διευκολύνει την πρόσληψη πληροφοριών. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο μαθητής χρειάζεται να φορά ακουστικά βαρηκοΐας.

2.2 Όραση

Ο δάσκαλος να γνωρίζει τα προβλήματα όρασης του μαθητή που μπορούν να επηρεάσουν τη μαθησιακή του ικανότητα. Ο μαθητής χρειάζεται να υποβάλλεται σε τακτικά τεστ όρασης.

Να κάθεται σε θρανίο κοντά στο δάσκαλο και στον πίνακα και στη μεσαία σειρά. Ο φωτισμός της τάξης να είναι ο κατάλληλος, ούτε πολύ ισχνός, ούτε πολύ έντονος. Το φως δεν πρέπει να βρίσκεται μπροστά από το μαθητή αλλά στην πλάτη του. Τα γράμματα στις γραπτές οδηγίες που του δίνουμε να είναι μεγάλα και ευανάγνωστα.

2.3 Καρδιά.

Απαραίτητο είναι να υπάρχει ιατρικό ιστορικό ώστε να γνωρίζουμε τις οποιεσδήποτε καρδιακές επιπλοκές υπάρχουν. Ο μαθητής να μη συμμετέχει σε επίπονες σωματικές ασκήσεις και να του δίνεται η δυνατότητα να διακόψει τη συμμετοχή σε κάποια δραστηριότητα όταν αισθάνεται κουρασμένος, Σεβόμαστε τους ρυθμούς του, οι οποίοι ενδέχεται να είναι αργοί, και δεν τον πιέζουμε να αποδώσει περισσότερο από όσο αυτός αισθάνεται ότι αντέχει.

2.4 Λαιμός - άξονας

Να γίνονται ακτινογραφίες σε ηλικία 5 ετών και επαναληπτικές σε ηλικία 10 ετών. Ο μαθητής να μη συμμετέχει σε ασκήσεις όπως αναπηδήσεις, τρομπολίνο, κυβιστήσεις, ιππασία, αν δεν έχουν γίνει προηγουμένως οι απαραίτητες ακτινολογικές εξετάσεις.

3. Γνωστική ανάπτυξη

3.1 Γενικά

Ο μαθητής με Down δυσκολεύεται να παγιώσει και να γενικεύσει τις δεξιότητες που έχει διδαχτεί. Οι συνεχείς επαναλήψεις μπορούν να βοηθήσουν την παγίωση της αποκτηθείσας γνώσης. Η διδασκαλία της ίδιας δεξιότητας σε

διαφορετικές συνθήκες βοηθά το μαθητή να εφαρμόζει γενικά ό,τι διδάσκεται και έτσι διευκολύνεται η γενίκευση της γνώσης. Οι οδηγίες του δασκάλου στο μαθητή με Down πρέπει να δίνονται με σαφήνεια και τμηματικά. Οι λέξεις που χρησιμοποιούνται να είναι μόνο οι απαραίτητες και να ανήκουν στο γνωστό λεξιλόγιο του παιδιού. Ο τρόπος προφορικής διατύπωσης να είναι αργός και καθαρός.

Λαμβάνοντας υπόψη την περιορισμένη βραχύχρονη μνήμη των παιδιών με Down θα πρέπει να προσπαθήσουμε να τη διευρύνουμε. Αυτό μπορεί να γίνει αν μάθει το παιδί να οργανώνει και να κατηγοριοποιεί τις πληροφορίες. Οι ασκήσεις ομαδοποίησης, κατηγοριοποίησης, ταξινόμησης θα το βοηθήσουν. Ο εμπλουτισμός του λεξιλογίου τους θα διευρύνει την άμεση μνημονική τους χωρητικότητα. Καθώς γνωρίζουμε ότι στα άτομα με Down η οπτική μνήμη είναι πολύ πιο ισχυρή και αποτελεσματική από την ακουστική, θα πρέπει να φροντίσουμε ώστε η παρουσίαση των μαθησιακών αντικειμένων να είναι κυρίως οπτική. Αυτό μπορεί να γίνει με την χρήση εικόνων, γραπτού εποπτικού υλικού και μέσα από την χρήση τεχνολογικών μέσων (τηλεόραση, βίντεο, προβολέας διαφανειών, ηλεκτρονικός υπολογιστής).

Επειδή ένας σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας στην γνωστική ανάπτυξη του μαθητή με Down είναι η τάση που έχει ο ίδιος να αποθαρρύνεται εύκολα και να εγκαταλείπει τις δύσκολες συνθήκες μάθησης, θα πρέπει να φροντίζουμε ώστε να βιώνει συχνά την επιτυχία και να επιβραβεύουμε κάθε σωστό βήμα του.

Παρακάτω προτείνονται ενδεικτικά κάποιες ασκήσεις που θα βοηθήσουν την ανάπτυξη των γνωστικών λειτουργιών του μαθητή με Down.

Α Όμαδοποίηση

1. Βάζουμε μπροστά από το παιδί δυο πιρούνια, δυο μαχαίρια, δυο κουτάλια ανακατεμένα. Του ζητάμε να βάλει μαζί τα πιρούνια, μετά τα μαχαίρια, μετά τα κουτάλια. Μόλις το επιτύχει, το ανταμείβουμε. Ύστερα επαναλαμβάνουμε την άσκηση με τρία, τέσσερα, πέντε αντικείμενα κάθε είδους.
2. Βάζουμε απέναντι από το παιδί ένα μπολ με χάντρες και ένα κουτί με κύβους. Του δίνουμε μια χάντρα και ένα κύβο και του ζητάμε να βάλει κάθε αντικείμενο στο σωστό κουτί. Όταν το επιτύχει επαναλαμβάνουμε δίνοντάς του:
 - α. δυο χάντρες και ένα κύβο
 - β. τρεις χάντρες και τρεις κύβους.
 - γ. πολλές χάντρες και πολλούς κύβους σε διάφορες διαστάσεις.

B. Ταξινόμηση

1. Βάζουμε στο τραπέζι 6 χάντρες και ένα χαρτόνι από αυγά με 6 θήκες. Λέμε στο κάθε παιδί να βάλει μια χάντρα σε κάθε θήκη. Αν επιτύχει το επαινούμε και επαναλαμβάνουμε με 12 χάντρες και ένα χαρτόνι δώδεκα θέσεων.

Γ. Συναρμολόγηση

Με τις συναρμολογήσεις το παιδί μπορεί να μάθει την τάξη, τη συγκέντρωση, το συντονισμό, χρησιμοποιώντας τη λεπτή κινητικότητα και την οπτική αντίληψη. Αρχίζουμε να την χρησιμοποιούμε όταν το παιδί είναι ικανό να βάζει στη θέση τους αντικείμενα με δυο ή τρία διαφορετικά σχήματα. Αρχικά γίνεται συναρμολόγηση με ένα στοιχείο (δηλαδή το κάθε στοιχείο έχει την υποδοχή του) Στην συνέχεια αυξάνονται τα στοιχεία και οι υποδοχές.

Δ. Συνειδητοποίηση του σώματος

1. Γράφουμε και λέμε ένα τραγουδάκι μαζί με το παιδί που να αναφέρει μέσα διάφορα μέρη του σώματος. Το παιδί αρχίζει μιμούμενο τις κινήσεις του δασκάλου να σηκώνει το χέρι του, να πιάνει τα μαλλιά του, να πιάνει τη μύτη, τα αυτιά κ.λ.π.
2. Κόβουμε από περιοδικά εικόνες ανθρώπων και ξεχωρίζουμε τα μέρη του σώματός τους. Κατόπιν κάνουμε κολάζ και συναρμολογούμε τα μέρη του σώματος σε ένα χαρτόνι.

Ε. Λογική συνέχεια γεγονότων

Μαζεύουμε από περιοδικά και βιβλία εικόνες που να διηγούνται μια ιστορία π.χ. το κορίτσι σηκώνεται, τρώει το πρωινό του κ.λ.π. Ζητάμε από το παιδί να κολλήσει τις εικόνες με μια λογική σειρά σε ένα χαρτόνι. Κάνουμε το ίδιο με κάθε είδους σειρά από εικόνες.

ΣΤ. Μνήμη οπτικών ακολουθιών.

Χρησιμοποιούμε κάρτες με οπτικά σύμβολα που είναι γνωστά στο παιδί. Του δείχνουμε π.χ. την εικόνα ενός δέντρου και ενός λουλουδιού για 5 δευτερόλεπτα και στην συνέχεια του δίνουμε τις κάρτες (δέντρο, λουλούδι) και του ζητάμε να αναπαραστήσει από μνήμης τη σειρά που τα είδε. Το υλικό μας είναι διαβαθμισμένο σε επίπεδα δυσκολίας και μπορεί να περιλαμβάνει από μια, ως έξι εικόνες αντικειμένων, γεωμετρικών σχημάτων, αριθμών, γραμμάτων, συλλαβών. (Τζόνσον, Β- Βέρνερ, Ρ., 1983, Πολυχρονοπούλου, 2001)

3.2 Ανάγνωση

Σχετικά με τη διδασκαλία της ανάγνωσης στα παιδιά με Down το κυριότερο ζήτημα της διδακτικής μεθοδολογίας που έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές είναι αν ενδείκνυται η ολική ή η φωνολογική προσέγγιση. Αρκετές διδακτικές μέθοδοι είναι συνδυαστικές και περιλαμβάνουν και τις δυο προσεγγίσεις. Γεγονός είναι ότι τόσο η πρόοδος της έρευνας όσο και οι ατομικές διαφορές των παιδιών με Down δεν επιτρέπουν την απόρριψη καμιάς από τις δυο μεθόδους.

Ερευνητές με πολύχρονη πείρα στην διδασκαλία παιδιών με Down όπως η Sue Buckley από τη Μεγάλη Βρετανία και η Patricia Oelwein από το Πανεπιστήμιο της Washington υποστηρίζουν ότι τα παιδιά με Down πρέπει να διδάσκονται αρχικά οπτικές λέξεις (sight words) και στη συνέχεια να εισάγεται η διδασκαλία των φθόγγων - φωνών (phonics).

Οι Buckley και Bird (1993) στο άρθρο τους "Teaching children with Down syndrome to read" προτείνουν τα εξής βασικά μεθοδολογικά βήματα για τη διδασκαλία της ανάγνωσης:

1^ο Βήμα. Απόκτηση από το μαθητή ενός θεμελιώδους οπτικού λεξιλογίου.

Ο δάσκαλος συντάσσει οπτικές καρτέλες όπου επάνω είναι τυπωμένες οι λέξεις που πρόκειται να διδαχτούν. Οι λέξεις που επιλέγονται έχουν θέμα πρόσωπα και αντικείμενα του άμεσου περιβάλλοντος του παιδιού ώστε να γίνονται κατανοητές. Οι λέξεις είναι καθαρογραμμένες. Ακολουθείται η εξής πορεία: παρουσίαση της καρτέλας με τη λέξη που θα διδαχθεί, ανάγνωση της λέξης από το δάσκαλο, προσπάθεια του παιδιού να επαναλάβει τη λέξη. Η ίδια διαδικασία επαναλαμβάνεται πολλές φορές μέχρι ο μαθητής να διαβάσει μόνος του τη λέξη μόλις δει την καρτέλα.

2^ο Βήμα. Συνδυασμός: ταύτιση και ταίριασμα των ίδιων λέξεων, επιλογή των σωστών λέξεων, ανάγνωση και σημασία τους.

Επιδιώκεται η εμπέδωση από το παιδί των λέξεων που έχει ήδη διδαχθεί. Εξασκείται στο ταίριασμα ομοίων λέξεων, γραμμένων σε καρτέλες (matching games). Του ζητάμε με προφορικές οδηγίες να επιλέξει την κατάλληλη καρτέλα - λέξη που έχει διδαχθεί από σύνολο με καρτέλες που έχουμε τοποθετήσει μπροστά του. Ξαναδιαβάζει λέξεις που έχει διδαχθεί.

3^ο Βήμα. Κατοχυρώνουμε την εκμάθηση των λέξεων που έχουμε διδάξει, φροντίζοντας ο μαθητής να βιώνει την επιτυχία. Καθώς κάνουμε επαναλήψεις φροντίζουμε για την τόνωση της αυτοπεποίθησης του μαθητή, καθοδηγώντας τον όταν χρειάζεται ώστε να επιτύχουμε τη μάθηση χωρίς λάθη (errorless learning).

4^ο Βήμα Διδάσκουμε νέες λέξεις που είναι απαραίτητες για τη δημιουργία φράσεων και προτάσεων. Αφού ο μαθητής έχει εμπέδωσε κάποιες λέξεις και τις κατανοεί θα ξεκινήσει η εκμάθηση πάλι με καρτέλες λέξεων με τις οποίες σχηματίζουμε φράσεις και προτάσεις. Οι λέξεις αυτές πρέπει να είναι προσαρμοσμένες στο επίπεδο ομιλίας του παιδιού και η εκμάθησή τους θα το βοηθήσει να βελτιώσει την αυθόρμητη ομιλία του και να κατανοήσει σταδιακά τους γραμματικούς και συντακτικούς κανόνες.

5^ο Βήμα. Το νόημα των λέξεων.

Επιδιώκουμε τη σημασιολογική κατανόηση των λέξεων που διδάξαμε με στόχο την επίτευξη των επικοινωνιακών αναγκών και αντιδράσεων του μαθητή. Αρχικά κάθε λέξη συνδέεται με ένα συγκεκριμένο αντικείμενο και ο μαθητής αδυνατεί να γενικεύσει. Για παράδειγμα η λέξη "γάτα" με τη φωτογραφία της γάτας του σπιτιού, δεν αντιπροσωπεύει για το παιδί όλα τα ζώα - γάτες. Χρειάζεται χρόνος και εμπειρία με αντικείμενα της ίδιας ομάδας ή κατηγορίας για να γίνει αυτό αντιληπτό από το παιδί.

6^ο Βήμα. Κατανόηση των προτάσεων.

Συνήθως τα παιδιά με Down έχουν ιδιαίτερη δυσκολία στην γραμματική και το συντακτικό. Για να βελτιώσουμε την ικανότητα του μαθητή να κατανοεί μια πρόταση επιλέγουμε κείμενα των οποίων το συντακτικό και η γραμματική αντιστοιχούν στο

επίπεδο προόδου του παιδιού. Οι προτάσεις που δίνουμε πρέπει να έχουν απόλυτη σχέση με τις ανάγκες ομιλίας του μαθητή. Θα αποτελούνται από λέξεις του οπτικού λεξιλογίου του παιδιού που έχει ήδη κατακτήσει.

7^ο Βήμα. Διδασκαλία μεμονωμένων φωνών, φθόγγων, συλλαβών.

Επιδιώκουμε ο μαθητής να μπορεί να δείχνει ένα γράμμα και να λέει τον ήχο που αντιστοιχεί σε αυτό. Ξεκινάμε με τα γράμματα τα οποία αποτελούν τους αρχικούς ήχους των λέξεων που το παιδί έχει ήδη κατακτήσει. Δείχνουμε το γράμμα, λέμε τον ήχο και ζητάμε από το παιδί να τον επαναλάβει. Πολλά παιδιά με Down αντιμετωπίζουν μεγάλη δυσκολία στην κατανόηση και το συσχετισμό ήχου - γράμματος. Σ' αυτήν την περίπτωση θα αρκεστούμε στην ολική εκμάθηση των λέξεων. Οι λέξεις που διδάσκονται θα πρέπει να γίνουν κάτι ξεχωριστό για το παιδί. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί όταν με κάθε ευκαιρία οργανώνουμε παιχνίδια μ' αυτές τις λέξεις. (Δαραής 2002, Buckley 1986, Buckley and Bird 1993).

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- . Bird, G. and Buckley, S. (1994). *Meeting the educational needs of children with Down syndrome: A resource pack teachers*. Portsmouth, U.K: The Sarah Duffen Centre, University of Portsmouth.
- . Buckley S, Bird G.(1993). *Teaching children with Down syndrome to read*, Down Syndrome Research and Practice, 1.
- . Buckley S. and Byrne A.(1994). *The links between Language, Literacy and Memory Skills in children with Down Syndrome*, Downs Ed News, 4
- . Buckley, S. and Bird, G. (1998). *Including children with Down Syndrome. (Part 2)* Down syndrome News and Update, Vol 1 (2) 60-66
- . Buckley, S. and Sacks, B. (1987) *The Adolescent with Down Syndrome*. Portsmouth: Portsmouth Polytechnic.
- . Buckley, S., Emslie, M., Haslegrave, G. and Le Prevost, P. (1986). *The development of language and reading skills in children with Down syndrome*. Portsmouth, U.K.: The Sarah Duffen Centre, Portsmouth University.

- . Buckley, S.(1999). *Improving the Speech and Language Skills of Children and Teenagers with Down syndrome*. Down Syndrome News and Update, Vol 1 (3) 111 –128
- . Caycho,L. , Gunn, P. and Siegal, M. (1991). *Counting By children with Down Syndrome*.American Journal of Mental Retardation 95 (5), 575-583
- . Cornwell, A.C., (1974) *Development of language, abstraction, and numerical concept formation in Down Syndrome children*. American Journal of Mental Deficiency 79 (2), 179-190.
- . National Society for Mentally Handicapped children (1983). *The child with Mongolism* London :Millbrook Press Limited
- . Nye, J., Clibbens, J. and Bird G. (1995). *Numerial ability, general ability and language in children with Down Syndrome*. Down syndrome Research and Practice, 3 (3), 92 – 102.
- Newton, R. (1992). *The Down syndrome Handbook, A practical guide for parents and careers*, Vermilion, London, U.K.
- . Oelwein, P. (1995). *Teaching Reading to children with Down Syndrome, A Guide for Parents and Teachers*. Woodbine House.
- . Rondal, I, A. (1995) *.Exceptional language development in Down Syndrome: Implications for the cognition - language relationship*. Cambridge, U.K: Cambridge University Press
- . Selikowitz, M. (1997). *Down Syndrome: The Facts* (2nd edition). London: Oxford University Press.
- . Stratford, B. and Gunn, P. (1996). *New Approaches to Down Syndrome*. Gassell
- . Barbara Tien ,(1997). *Effective Teaching Strategies for successful Inclusion. A focus on Down Syndrome*. Calgary, Canada: The PREP Program
- . Weeks, Daniel J., Chua, Romeo and Elliott, Digby (Eds), (2000). *Perceptual - Motor Behavior in Down Syndrome*. City, ST. Human Kinetics Publishers.
- . Winders, P. C. (1997). *Gross Motor Skills in Children with Down Syndrome: A guide for parents and professionals*. Bethesdos, MD: Woodbine House. 1 (800) 843-7323.
- . Wise, Liz and Glass, Chris ,(2000). *Working with Hannah: A special girl in a mainstream primary school*. London: Rout ledge Falmer

Ελληνόγλωσση

- Burns, Y. And Gunn P.(1997). *Εκπαίδευση ατόμων με σύνδρομο Down*. Αθήνα: Έλλην.
- . Siggins, L. (2001). *Τα παιδιά με σύνδρομο Down έχουν καλύτερη απόδοση στο γενικό σχολείο*. Μετάφραση: Ειρήνη Γράψια. Θέματα ειδικής αγωγής, τεύχος 14 43-45.
- Δαραής, Κ. (2002). *Ανάγνωση, γραφή και άτομα με σύνδρομο Down*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- . Ζώνιου -Σιδέρη, Α. (2000). *Άτομα με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- . Κολιάδης, Ε. (2000). *Γνωστική Ψυχολογία, Γνωστική Νευροεπιστήμη και εκπαιδευτική πράξη (Δ)* Αθήνα.
- . Πανεπιστήμιο Κρήτης -Επιμέλεια Γιάννης Κουγιουμτζάκης, (1992).*Πρόοδος στην αναπτυξιακή ψυχολογία των πρώτων χρόνων*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Πολυχρονοπούλου, Στ. (2001). *Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες*. Αθήνα: Ατραπός
- . Σούλης, Γ.(2000) *.Μαθαίνοντας βήμα με βήμα στο σχολείο και στο σπίτι*. Αθήνα
- . Σταύρου, Λ. (1985). *Ψυχοπαιδαγωγική Αποκλιόντων*. Αθήνα : Γρηγόρης
- Τζόνσον, Β. και Βέρνερ, Ρ. (1983). *Οδηγός ανάπτυξης για προβληματικά παιδιά*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Τζουριάδου, Μ. (1995). *Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες*. Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς

